

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЯ МОЛОДІ

Проаналізувавши стан вихідного рівня соціальної активності молоді за результатами констатувального експерименту, ми дійшли висновку, що переважна більшість респондентів має низький та середній рівні соціальної активності. Цей факт підтверджує актуальність досліджуваної проблеми та доцільність впровадження системи формування соціальної активності молоді в ІГС під час експериментальної роботи.

Поставлене завдання нашого дослідження було виконано, а саме: представлені результати діагностування вихідного стану сформованості соціальної активності молоді відповідно до розроблених критеріїв та показників. Якісні та кількісні результати дослідження показали переважно низький рівень соціальної активності молоді за мотиваційно-ціннісним, змістовно-когнітивним, соціально-діяльним і рефлексно-оціночним компонентами. Наступним кроком нашої роботи буде впровадження названої системи та повторне діагностування рівня соціальної активності для підтвердження ефективності запропонованих технологій, форм і методів формування соціальної активності молоді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Губа А. В. Теоретико-методичні засади формування управлінської культури вчителя – майбутнього менеджера освіти: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / А. В. Губа. – Харків, 2010. – 512 с.
2. Караман О. Л. Теорія і методика соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими в пенітенціарних закладах України: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.05 / О. Л. Караман. – Луганськ, 2013. – 570 с.
3. Лісовець О. В. Теорія та практика формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.05 / О. В. Лісовець. – Слов'янськ, 2018. – 575 с.
4. Романовська Л. І. Соціально-педагогічна підтримка діяльності дитячих громадських об'єднань України: історія і сучасність: монографія / Л. І. Романовська. – Вінниця: Меркюрі-Поділля, 2012. – 420 с.

REFERENCES

1. Guba A. V. Teoretyko-metodychni zasady formuvannya upravlinskoyi kultury vchytelya – majbutnogo menedzhera osvity: diss. ... dokt. ped. nauk [Theoretical and methodological foundations of forming the managerial culture of the teacher – the future manager of education]. Kharkiv, 2010. 512 p.
2. Karaman O. L. Teoriia i metodyka sotsialno-pedahohichnoi roboty z nepovnlitnimy zasudzhenymy v penitentsiarnykh zakladakh Ukrainy: diss. ... dokt. ped. nauk [Theory and methodology of social and pedagogical work with juvenile prisoners in penitentiary institutions of Ukraine]. Luhansk, 2013. 570 p.
3. Lisovets O. V. Teoria ta praktyka formuvannia sotsialno-pravovoi kompetentnosti maibutnikh sotsialnykh pratsivnyukiv v umovakh universytetskoï osvity: diss. ... dokt. ped. nauk [Theory and practice of formation of social and legal competence of future social workers in the conditions of university education]. Sloviansk, 2018. 575 p.
4. Romanovska L. I. Sotsialno-pedahohichna pidtrymka diialnosti dytiachykh hromadskykh obiednan Ukrainy: istoria i suchasnist [Social and pedagogical support for the activity of children's public associations of Ukraine: history and present]. Vinnytsia: Merkiuri-Podillia, 2012. 420 p.

Стаття надійшла в редакцію 19.11.2019 р

УДК 378.147

DOI 10.25128/2415-3605.19.2.10

ВІКТОРІЯ БІЛИЦЬКА

<https://orcid.org/0000-0002-5067-309X>

bilytskav@gmail.com

доктор філософії з галузі «Освіта/Педагогіка»

старший викладач

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут» імені Ігоря Сікорського

м. Київ, пр-т Перемоги, 37, корп. 7

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЯ МОЛОДІ
**ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ВИЗНАЧЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ,
ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ, СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ, КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ,
ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ТА КРОС-КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ**

Розглянуто культурне розмаїття та культурний плюралізм як інтегративні складники компетентнісного підходу в сучасному освітньому процесі підготовки фахівця, як необхідну умову ефективної взаємодії в процесі крос-культурної та міжкультурної комунікації. У цьому контексті активного поширення набули близькі за значенням, проте відмінні за своєю суттю і метою застосування поняття: загальнокультурна, соціокультурна, культурологічна, полікультурна, крос-культурна та культурна компетентність. Подано розгорнутий порівняльний аналіз зазначених термінів з урахуванням ключових аспектів для їх диференціювання та відповідного контекстуального вживання. З метою синтезу наукової думки проаналізовано джерельну базу останніх років у царині компетентнісних взаємостосунків окремих осіб та груп різних культур, розмежовано поняття компетентностей залежно від їх смислу та сфери вживання. У кожній з компетентностей вичленено знання, вміння і досвід, а також особистісні характеристики людини, набуття та розвиток яких є основними для формування тої чи іншої компетентності у сучасного фахівця з урахуванням світових глобалізаційних процесів. Визначення відмінних аспектів вказаних компетентностей дозволить чітко диференціювати вказані терміни у контексті реформування освітнього процесу в Україні та кваліфікованої підготовки майбутніх фахівців. Відзначено, що саме культурна компетентність постає у формі базової компетентності фахівця як умовно достатня міра його соціалізованості та інтеркультурованості. Цим зумовлена потреба її ширшого вивчення та аналізу в процесі професійної підготовки кваліфікованих спеціалістів.

Ключові слова: культурна компетентність, загальнокультурна компетентність, соціокультурна компетентність, культурологічна компетентність, полікультурна компетентність, крос-культурна компетентність.

ВИКТОРИЯ БИЛИЦКАЯ

доктор философии в области «Образование/Педагогика»
старший преподаватель
Национального технического университета Украины
«Киевский политехнический институт» имени Игоря Сикорского
г. Киев, пр-т Победы, 37, корп. 7

**СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ОПРЕДЕЛЕНИЙ КУЛЬТУРНОЙ,
ОБЩЕКУЛЬТУРНОЙ, СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ, КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОЙ,
ПОЛИКУЛЬТУРНОЙ И КРОСС-КУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ**

Рассмотрено культурное разнообразие и культурный как интегративные составляющие компетентностного подхода в современном образовательном процессе подготовки квалифицированного специалиста как необходимое условие эффективного взаимодействия в процессе кросс-культурной и межкультурной коммуникации. В этом контексте активно используются близкие по значению, однако различные по своей сути и целям применения понятия: общекультурная, социокультурная, культурологическая, поликультурная, кросс-культурная и культурная компетентность. Осуществляется развернутый сравнительный анализ указанных понятий с учетом ключевых аспектов для их дифференцирования и соответственного контекстуального употребления. С целью синтеза научной мысли проанализировано научную литературу последних лет в области компетентностных взаимоотношений отдельных лиц и групп различных культур, разграничены понятия компетентностей в зависимости от сферы их использования и смыслового значения. В каждой из компетентностей вычленены знания, умения и опыт, а также личностные характеристики человека, приобретение и развитие которых является основополагающим для формирования той или иной компетентности у современного специалиста с учетом мировых глобализационных процессов. Определение отличных аспектов названных компетентностей позволит четко дифференцировать указанные понятия в контексте реформирования образовательного процесса в Украине и квалифицированной подготовки будущих специалистов. Подчеркнуто, что именно культурная компетентность выступает в роли базовой компетентности специалиста как условно достаточная степень его социализированности и интеркультурности. Этим и обусловлена необходимость более широкого ее изучения и анализа в процессе профессиональной подготовки квалифицированных специалистов.

Ключевые слова: культурная компетентность, общекультурная компетентность, социокультурная компетентность, культурологическая компетентность, поликультурная компетентность, кросс-культурная компетентность.

VIKTORIYA BILYTSKA

Dr. phil.

National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
Kyiv, 37 Peremohy Ave, build. 7

THE COMPARATIVE ANALYSIS OF THE CULTURAL, COMMON-CULTURAL, SOCIOCULTURAL, CULTUROLOGICAL, MULTICULTURAL, CROSS-CULTURAL COMPETENCIES DEFINITIONS

Cultural diversity and cultural pluralism are integral components of a competent approach to training a qualified specialist in the modern educational process that allows effective interaction in the process of the cross- and intercultural communication. In this context, active expansion received close in meaning, but different in their essence and purpose concepts, namely: common cultural, sociocultural, culturological, multicultural, cross-cultural and cultural competencies. The article presents a comparative analysis of these terms, taking into account aspects crucial for their differentiation and important for the contextual application. To synthesize the scientific thought of the work, the recent years' sources in the field of competent interrelations of individuals and groups of different cultures were thoroughly analyzed, the said concepts of competence were separated from each other depending on the sphere of application. Each of the competencies identifies the knowledge, skills and experience, as well as the personal characteristics of an individual, the acquisition and development of which are essential for the formation of one or another competence of modern specialist in the light of globalization processes. It should be emphasized that cultural competence comes in the form of meta-competence as a conditionally sufficient measure of socialization and interculturalism of an individual. This allows them to independently understand and freely use at their discretion all the acquired competencies and skills concerning socio-cultural and social, institutional and conventional norms and regulators of behaviour in the process of mobile social communication, including in different languages. Identifying the different aspects of the mentioned competencies will allow us to differentiate the stated terms in the context of the educational process reformation in Ukraine and the qualified training of future specialists. Summarizing the results of the study, the article highlights the distinctive features of competencies, and the meaningful definitions emphasize their essence: Common cultural competence is based on the knowledge of the characteristics of the society culture, implies the possession of communication skills adopted in a particular society and as a key competence includes sociocultural and culturological competencies. Interpersonal interaction with the representatives of another culture reflects a level of intercultural competence, also called "intercultural and communicative competence". Multicultural competence allows finding those behaviours that promote mutual trust and effective interethnic interaction, eliminate intolerant attitude towards people of different skin colour, different language, culture or other values. Cross-Cultural competence implies an awareness of the differences (ideological, ceremonial, cult or traditional ones) inherent in a particular culture.

Keywords: cultural competence, common cultural, sociocultural competence, culturological competence, multicultural competence, cross-cultural competence.

У контексті світових глобалізаційних процесів напевно чи не кожна людина прагне бути професійно успішною в будь-якій країні, а культурне розмаїття та культурний плюралізм сприймаються нею як основа для творчого потенціалу, сприяють самовизначенню особистості у часі та просторі. З метою розуміння культури як у її глобальному прояві, так і в національно-специфічному варіанті сучасний освітній простір стає площиною перетину культур та має відповідати запиту суспільства на формування культурної компетентності фахівця. Культурна компетентність постає фактором зниження негативних впливів глобалізації та необхідною умовою для успішної інтеграції особистості у світовий соціум з метою ефективної взаємодії в процесі крос-культурної та міжкультурної комунікації.

Аналізуючи визначення змісту культурної компетентності, варто звернути увагу на те, що в науковій літературі існують близькі за значенням поняття, серед яких: загальнокультурна, соціокультурна, культурологічна, полікультурна, крос-культурна та власне культурна компетентність. Хоча всі названі компетентності підкреслюють аспекти компетентнісних

взаємостосунків осіб та груп різних культур, ці терміни мають різний зміст, і, відповідно, різні визначення, залежно від цілей та сфери їх застосування.

Феномен культурної, загальнокультурної, соціокультурної, культурологічної, полікультурної та крос-культурної компетентності переважно розглядається у працях культурологів, антропологів, рідше філософів і соціологів. Полікультурну компетентність досліджували Дж. Беннет і М. Беннет, Б. Татохов, Л. Перетяга, І. Соколова, Т. Радченко тощо. Соціокультурну компетентність розглядали серед інших С. Савіньон, Т. Фоменко, В. Сулейманова, Ян ван Ек, М. Байрам, Р. Мільруд. Формування та проблемні питання культурологічної компетентності вивчали О. Панкратова, М. Боровик, О. Федорцова та ін. Загальнокультурна компетентність була у фокусі праць А. Хуторського, Т. Браже, О. Березюка, О. Власенко, Т. Маркової. Дослідженням міжкультурної компетентності займалися Д. Браун, М. Байрам, М. Люстіг, Дж. Кестер, С. Ратсьє, Б. Рей та ін. Проблема визначення крос-культурної компетентності було розглянуто в дослідженнях і публікаціях Г. Антипової, Ж. Войнової, О. Дем'яненко, Т. Колосовської, О. Лапшина, Г. Ферапонтова та ін. Особливостям формування міжкультурної компетентності присвячені праці Н. Алмазової, Р. Гришкової, І. Плужник, В. Сафонові та ін. Методологічною основою формування культурної компетентності науковці обирають принцип нерозривної єдності освіти і культури (О. Арнольдов, Л. Городецька, П. Щедровицький) та ідеї про сенс освіти (М. Бердяєв, О. Коломієць, А. Флієр) як унікальний процес становлення особистості. С. Бондаренко, Н. Головіна, О. Лешер, С. Лур'є, О. Миролюбов, І. Плужник, О. Садохін, В. Сафонова, М. Беннет, М. Байрам, С. Бочнер, В. Кудікунст, Л. Самовар, С. Сторті, Е. Хірш займаються вивченням проблемних питань культурної компетентності.

Метою статті є аналіз понять загальнокультурна, соціокультурна, культурологічна, полікультурна, крос-культурна та власне культурна компетентність; визначення тих аспектів названих компетентностей, які дозволять чітко диференціювати вказані терміни у контексті реформування освітнього процесу в Україні та кваліфікованої підготовки майбутніх фахівців.

Полікультурна компетентність. У контексті проблем із взаємостосунками різних культурних груп використовують найчастіше поняття «полікультурна компетентність», що охоплює знання та навички, прагнення їх набути, а також афективний аспект взаємовідносин (занепокоєння, тривога під час зіткнення з новим оточенням). Ця компетентність належить до сфери загальносоціальних компетентностей та передбачає унікальність та логічність культурного контексту, відсутність переваги над іншою, оскільки кожна культура володіє своєю системою взаємопов'язаних елементів; життєздатність культури протягом її функціонування та розвитку [11, с. 24-25]. Науковці визначають полікультурну компетентність як усвідомлення людиною культурного різноманіття світу, доброзичливе, відкрите і неупереджене ставлення до будь-якої культури та її носіїв. Полікультурно компетентна особистість допускає принцип плюралізму, має знання про інші народи та їх культури, розуміння їх своєрідності й цінності, та, на думку Л. Перетяги [7] є активним носієм досвіду в галузі міжособистісної взаємодії з представниками різних культур. Через уміння, навички і моделі поведінки, сприятливі ефективному міжнаціональному взаєморозумінню і на основі толерантного ставлення до них знаходять свою реалізацію її «теоретичні знання та об'єктивні уявлення про етнокультурне різноманіття світу» [7, с. 16]. С. Лук'янчук додає до компетентності усвідомлення етнічної ідентичності, національної належності, знання про етнічну й культурну різноманітність регіону проживання, країни та світу загалом, вміння взаємодіяти з представниками різних етносів і культур, толерантне ставлення до них, а також досвід міжкультурної комунікації [4, с. 182].

І. Васютенкова, Л. Воротняк, І. Соколова, Т. Радченко, С. Лук'янчук витлумачують поняття полікультурної компетентності як інтегративну якість особистості, що ґрунтується на поєднанні особистісних якостей, синтезованих знаннях, уміннях і навичках позитивної міжетнічної й міжкультурної взаємодії та відображає здатність особистості:

- здійснювати політику полілінгвізму в полікультурному просторі;
- інтегруватися в іншу культуру за умови збереження взаємозв'язку з рідною мовою, культурою;
- до самореалізації, саморозвитку та самовдосконалення протягом життя;

- застосовувати набуті знання й уміння для взаємодії з представниками інших культур на основі толерантності й прийняття етнічного різноманіття.

Соціокультурна компетентність разом з мовною та мовленнєвою входить до змісту комунікативної компетентності як її діяльнісний компонент у процесі навчання іноземної мови, а її рівень визначається рівнем знань соціокультурного контексту використання іноземної мови та досвідом спілкування та використання її в різноманітних соціокультурних ситуаціях [19, с. 9]. В. Сулейманова [10] виокремлює знання з культури, історії, релігії; знання традицій, норм та правил спілкування, взаємодії, етикет, а також засоби застосування цих знань на основі актуалізації як когнітивний компонент соціокультурної компетентності. Окрім цього, дослідниця називає ще два компоненти: мотиваційно-ціннісний (мотиви, які спонукають людину до організації діяльності; мотивація до взаємодії; толерантність; переконання та принципи, якими особистість оперує в процесі спілкування та в поведінці; емоційне ставлення до етнічних груп) та діялісно-поведінковий (соціокультурні вміння: регуляція вольової сфери; конкретні мовленнєві дії; досвід спілкування в полікультурному суспільстві). Т. Фоменко [14, с. 153] вважає за доцільне додати до складу когнітивного компонента соціокультурної компетентності знання та вміння користуватися невербальними засобами комунікації, а мотиваційно-ціннісного компонента – культурне самовизначення особистості.

На думку Т. Фоменко та В. Сулейманової, соціокультурна компетентність включає здатність особистості:

- до адекватної взаємодії у ситуаціях повсякденного життя, підтримки соціальних контактів;
- до саморозвитку;
- до діалогу культур, прояв адекватної поведінки в ситуаціях міжкультурного спілкування у випадку сформованості діялісно-поведінкового компонента.

Отже, соціокультурна компетентність – це якісна характеристика особистості, що включає взаємопов'язані через поняття культурного та соціального контекстів компоненти та базується на набутих знаннях про певний народ щодо його соціальних і культурних сфер життя, а також на відповідних соціальних умовах спілкування. Компетентність реалізується через здатність та готовність до міжкультурного спілкування з носіями інших мов та культур.

Культурологічна компетентність. Під цією компетентністю здебільшого розуміють сукупність знань про культуру в широкому та вузькому значеннях цього слова, які дозволяють визначити місце людини у світі та способи зміни світу з урахуванням отриманих знань [6]. На думку М. Боровика, розвиток культурологічної компетентності «розглядається як здатність орієнтуватися в питаннях культури як цілісного феномена, сформованість умінь вписувати явища в її контекст, усвідомлювати взаємозв'язок між різними галузями культури та відтворювати взірці тієї чи іншої епохи в безпосередній творчій діяльності» [1, с. 14]. На основі аналізу наукових праць О. Федорцова [12, с. 40] визначає поняття «культурологічна компетентність»: це якісна, інтегративна професійно-особистісна характеристика, що визначається наявністю загальнокультурних та національно-культурних знань і умінь виокремлювати спільне й відмінне, духовно-моральні властивості та мотиваційно-ціннісні орієнтації в культурах різних країн, світосприйнятті їх носіїв; здатності до національної самоідентифікації, інтеграції й рефлексії, навички соціокультурного спілкування, правильного орієнтування в сучасному соціокультурному просторі, готовності здійснювати культуротворчу діяльність, вести міжкультурний діалог в умовах культурних відмінностей між народами; уміння застосовувати отримані знання у процесі творчого вирішення практичних завдань у професійній діяльності, критичне мислення і прагнення до саморозвитку та самоосвіти.

Загальнокультурна компетентність, відповідно до принципів Євросоюзу, є наскрізною ключовою компетентністю, оскільки формується у процесі становлення особистості та включає соціокультурну та культурологічну компетентності. У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти, що став чинним у частині повної загальної середньої освіти з 1 вересня 2018 р., загальнокультурна компетентність визначена як здатність аналізувати та оцінювати досягнення національної та світової культури, орієнтуватися в культурному та духовному контексті сучасного суспільства, застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на загальнокультурні цінності. За визначеннями науковців розвиток зазначеної компетентності передбачає формування культури міжособистісних відносин; знання культурної спадщини

світу та особливостей культури окремих народів, знання культурологічних основ сімейних, соціальних, суспільних явищ і традицій, ролі науки та релігії в житті людини, їх вплив на світ; принципи толерантності і плюралізму з метою аналізу й оцінки найважливіших досягнень національної та світової науки і культури, застосування засобів й технологій інтеркультурної взаємодії; досвід засвоєння картини світу з його розумінням з культурологічного й загальнолюдського боку; знання рідної й іноземних мов, застосування навичок мовлення та норм відповідної мовної культури, інтерактивне використання мови, символіки та текстів; наявність активних стратегій конструктивної діяльності в умовах культурних, мовних, релігійних та інших відмінностей; компетентності в побутовій і культурно-дозвіллевій сфері [15, с. 86].

Міжкультурна компетентність. Термін «міжкультурна компетентність» з'явився у ході вивчення особливостей міжкультурної комунікації та виведення її в окрему наукову галузь. Формування цієї компетентності було ключовим в Інституті дипломатичної служби США, а його провідний антрополог Е. Холл [17] вперше в 1959 р. визначив поняття «міжкультурна комунікація» та першим сформулював її парадигму та виклав свої погляди у книзі «Тиха мова».

А. Садохін визначає міжкультурну компетентність як сукупність соціокультурних і лінгвістичних знань, комунікативних вмій та навичок, за допомогою яких будь-який суб'єкт культури може успішно спілкуватися з носіями інших культур на усіх рівнях міжкультурної взаємодії, а володіння міжкультурною компетентністю дозволяє особі в процесі міжкультурної комунікації адекватно оцінювати ситуацію, ефективно використовувати вербальні й невербальні засоби, втілювати у практику комунікативні наміри та перевіряти результати комунікації за допомогою зворотного зв'язку [8, с. 133]. Д. Мацумото додає до компетентності в міжкультурній комунікації аспект комунікативності та називає міжкультурно-комунікативною компетентністю і визначає її як здатність індивіда здійснювати ефективну комунікацію в міжкультурному контексті. Головними ознаками міжкультурної компетентності є:

- усвідомлення ролі культурних відмінностей;
- володіння комунікативними засобами та їх відповідний вибір залежно від ситуації;
- відкритість до пізнання чужої культури й сприйняття психологічних, соціальних та інших міжкультурних відмінностей;
- психологічна настроєність на кооперацію з представниками іншої культури;
- дотримання норм етикету у процесі комунікації;
- вміння розмежовувати колективне та індивідуальне в комунікативній поведінці представників інших культур;
- відсутність етноцентризму;
- культурна емпатія [5, с. 133].

Окрім цього, Д. Мацумото та М. Байрам відносять до міжкультурної компетентності здатність особистості:

- долати соціальні, етнічні та культурні стереотипи, непорозуміння, що виникають у процесі міжкультурної взаємодії;
- пристосовуватися до різних культур, приймаючи специфіку чужої культури, критично оцінювати свою;
- діяти в різних суспільних системах;
- налагоджувати міжособистісні відносини;
- пояснювати помилки міжкультурної взаємодії;
- отримувати знання про іншу культурну дійсність та використовувати їх, проникати в іншомовну культуру;
- встановлювати і підтримувати зв'язок між рідною та іншомовною культурою;
- визначати рівень етноцентризму та долати етноцентричні установки та забобони.

Про міжособистісну взаємодію з представниками іншої культури говорять німецькі дослідники К. Кнапп і А. Кнапп-Поттхофф, визначаючи міжкультурну компетентність як «комплекс аналітичних і стратегічних здібностей, котрі розширюють інтерпретаційний спектр особистості». Вони виокремлюють у компетентності три групи елементів: афективні, когнітивні й процесуальні [18, с. 133–134]. Психологічну основу ефективної міжкультурної взаємодії створюють такі афективні елементи, як емпатія і толерантність, що не обмежуються

лише довірливим ставленням до іншої культури. До процесуальних елементів міжкультурної компетентності відносять стратегії, які застосовуються у випадку міжкультурного контакту. До когнітивних елементів дослідник відносить культурно-специфічні знання, що формують основу для адекватного тлумачення комунікативної поведінки представників іншої культури з метою запобігання непорозуміння та є підставою для зміни власної комунікативної поведінки в процесі інтеракції. К. Кнапп і А. Кнапп-Поттхофф виділили наступні компоненти міжкультурної компетентності: афективні (емпатія, толерантність), специфічні (знання своєї та чужої культури), загальні (знання про культуру та комунікацію), міжкультурна обізнаність.

Саме компонент обізнаності у контексті різних культур передбачає усвідомлення залежності людських суджень від культурної специфіки та меж, в яких можливі міжкультурні відмінності, розуміння принципів міжособистісної комунікації, а також навчальні і дослідницькі стратегії, спрямовані на розширення і диференціацію знань про чужу культуру.

Крос-культурна компетентність. Головною особливістю цієї компетентності є здатність побачити спільне та відмінне, непорозуміння, «зіткнення» або конфлікт в культурах країн. Цей термін увійшов у науковий вжиток на початку 70-х років ХХ ст., у час особливої актуальності питань стосовно ставлення до представників іншої культури. Саме як «здатність суб'єкта культурного розвитку орієнтуватися в культурах різних етносів» визначає Г. Ферантов [13, с. 56] крос-культурну компетентність та вважає, що вивчення іноземної мови одночасно з отриманням фонетичних, лексичних і граматичних знань, умінь і навичок повинно також передбачати засвоєння культурологічної інформації. Усвідомлення відмінностей (ідейних, обрядових, культурних і традиційних), що властиві тій чи тій культурі, здатність визначити спільні та відмінні риси в різних культурах і поглянути на традиції власного народу очима іншого етносу є, на думку О. Лапшина [3], визначальним у розумінні поняття крос-культурної компетентності. А. Солodka [9] відносить до показників компетентності культурну обізнаність, широту комунікативного діапазону, стратегії мислення і тактики соціально-ціннісної поведінки та характеризує її синтезом спеціальних знань (країнознавчих, соціокультурних, психологічних), умінь (вербальних, невербальних і паравербальних комунікативних умінь); соціально-ціннісної поведінки відповідно до іншомовних норм і цінностей (володіння механізмами імітації, ідентифікації, стереотипізації, узагальнення та ціннісні орієнтації на іншомовну культуру).

Культурна компетентність. Термін «культурна компетентність» увели в науковий обіг у 2003 р. науковцями П. К. Ерлі і Сун Анг [16] і визначили її як здатність людини функціонувати в культурно різних умовах. Наразі цей термін широко застосовується в економіці, освіті, політиці та академічних дослідженнях. Поняття «культурна компетентність», яке є похідним від культурної обізнаності та культурного сприйняття, широко використовують українські соціологи, які впроваджували його для пояснення понять міжкультурної комунікації та залучення населення до участі в культурному житті. У контексті формування культурної компетентності у ході навчального процесу у закладах освіти варто виділити її міждисциплінарність та комплексність.

На думку Н. Головіної [2, с. 151] культурна компетентність включає:

- компетентність стосовно інституціональних норм соціальної організації;
- компетентність щодо конвенціональних норм соціальної і культурної регуляції; повсякденна ерудиція в соціальних і гуманітарних сферах;
- компетентність стосовно короткочасних, проте актуальних зразків соціальної престижності;
- рівень володіння мовами соціальної комунікації: природною розмовною (усною й письмовою), спеціальними та соціально-професійними мовами, мовами етикету і церемоніалу суспільства, політичною, релігійною, соціальною й етнографічною символікою, семантикою атрибутів престижності, соціального маркірування та ін.

У результаті аналізу наукової джерельної бази щодо визначення сутності компетентнісних взаємостосунків осіб та груп різних культур у контексті компетентісного підходу до освітнього процесу та навчання майбутнього фахівця були виділені окремі аспекти близьких за значенням понять загальнокультурної соціокультурної, культурологічної, полікультурної, крос-культурної та власне культурної компетентностей, які залежно від цілей

та сфери їх застосування максимально підкреслюють відмінності змісту та відповідно формують різні визначення.

Культурну компетентність як рівень визначення горизонтів сприйняття об'єктивної реальності варто віднести до базових компетентностей особистості. Вона дозволяє людині самостійно зрозуміти і вільно використовувати на свій розсуд увесь обсяг здобутих компетентностей та компетенцій щодо соціально-культурних та суспільних, інституціональних та конвенціональних норм і регуляторів поведінки у процесі мобільної соціальної комунікації, у т. ч. різними мовами. Полікультурна компетентність є однією з ключових компетентностей, якими повинні володіти фахівці сучасності незалежно від спеціальності, оскільки її формування та виховання з урахуванням полікультурних принципів може пом'якшити міжетнічні й міжрасові непорозуміння. Вона дозволяє знайти ті моделі поведінки, які сприяють взаємній довірі та ефективній міжетнічній взаємодії в сучасному полікультурному середовищі, усувають нетерпиме ставлення до людей іншого кольору шкіри, іншої мови та культури, інших цінностей. Соціокультурна компетентність забезпечує можливість орієнтуватися в соціокультурних особливостях автентичного мовного середовища, прогнозувати можливі соціокультурні перешкоди в умовах міжкультурного спілкування і способи їх усунення, адаптуватися до іншомовного середовища, слідує канонам ввічливості в середовищі іншої культури, проявляючи повагу до традицій, ритуалів і стилю життя представників іншого культурного співтовариства. Культурологічна компетентність – це якісна, інтегративна професійно-особистісна характеристика, що визначається: наявністю загальнокультурних і національно-культурних знань та вмінь виокремлювати духовно-моральні властивості та мотиваційно-ціннісні орієнтації у власній культурі та культурах різних країн, світосприйняттям їх носіїв, здатністю до національної самоідентифікації, інтеграції й рефлексії, готовністю до конструктивної культуротворчої діяльності в умовах культурних відмінностей між народами. Загальнокультурна компетентність побудована на знанні особливостей культури соціуму, передбачає набуття мовних знань, соціокультурних (контекстних) знань та володіння навичками спілкування, прийнятими в певному соціумі і певній культурі. Знання мови дозволяють індивіду сформувати особистісні якості суб'єкта міжкультурної комунікації — відкритість, терпимість і готовність до спілкування з представниками іншої культури, а також більш високий рівень здатності до адекватного взаєморозуміння з ними. Соціокультурні (фонові) знання формуються в результаті соціального та особистого досвіду індивіда. Комунікативні навички та вміння є сукупністю способів вираження ідей, думок, почуттів, переживань, способів впливу на партнерів та співрозмовників та використовуються з метою досягнення цілей комунікації. Мовні знання слугують інструментом пізнання іншої культури та забезпечують адекватне розуміння культурних особливостей певної країни. Зауважимо, що в сучасній науковій літературі все частіше у контексті міжкультурної компетентності вживається термін «міжкультурна сенситивність», яка охоплює психологічні знання індивіда як вираження його реакції на чужу культуру та передбачає комунікабельність, відкритість і здатність легко та швидко вступати в психологічно близьку взаємодію зі співрозмовником. Крос-культурна компетентність є сукупністю аналітичних і стратегічних здібностей, що збільшують інтерпретаційне поле суб'єкта під час міжкультурного спілкування; застосування набутих знань, умінь і навичок сприйняття, розуміння та відтворення особливостей іншомовної культури на практиці під час крос-культурних контактів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боровик М. Г. Системно-культурологические основы изучения гуманитарных предметов в школе: на примере литературы: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / М. Г. Боровик. – СПб., 1997. – 19 с.
2. Головіна Н. І. Проблеми формування культурної компетентності особистості в контексті реформування вищої школи / Н. І. Головіна // Філософські обрії. – 2015. – № 33. – С. 147–156. [Електронний ресурс], – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FiloFilo_2015_33_16
3. Лапшин О. Г. Международное сотрудничество в области гуманитарного образования: перспектива кросс-культурной грамотности / О. Г. Лапшин // Кросс-культурный диалог: компаративные исследования в педагогике и психологии: сб. ст. – Владимир, 1999. – 45 – 50 с.
4. Лук'янчук С. Ф. Полікультурне виховання учнів в американській середній школі: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / С. Ф. Лук'янчук. – Житомир, 2012. – 200 с.

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЯ МОЛОДІ

5. Мацумото Д. Психология и культура / Д. Мацумото – М.; СПб.: Питер, 2003. – [Електронний ресурс], – Режим доступу: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/Mats/index.php
6. Панкратова О. М. Культурологическая компетентность учителей и ее формирование в системе взаимодействия ИПК ПРО и гимназии № 65 / О. М. Панкратова. [Електронний ресурс], – Режим доступу: pier.ulstu.ru/seminar/archive/29report.doc.
7. Перетяга Л. С. Дидактичні умови формування полікультурної компетентності молодших школярів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09 / Л. С. Перетяга. – Харків, 2008. – 247 с.
8. Садохин А. П. Межкультурная компетентность: понятие, структура, пути формирования / А. П. Садохин // Известия Академии педагогических и социальных наук. Вып. XI. – М., 2007 – С. 86–98.
9. Солодка А. К. Кроскультурна взаємодія: теорія, методологія, практика: монографія. – Миколаїв: Іліон, 2014. – 204 с.
10. Сулейманова П. В. Национально-культурные центры как средство формирования социокультурной компетентности студентов / П. В. Сулейманова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.science-education.ru/113-11137.
11. Татохов Б. А. Поликультурная компетентность – фактор развития толерантности студентов / Татохов Б. А., Богатых Н. А. // Высшее образование сегодня. – 2008. – № 3. – С. 24–26.
12. Федорцова О. Г. Формування культурологічної компетентності майбутніх інженерів енергетиків у процесі вивчення гуманітарних дисциплін: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / О. Г. Федорцова. – Житомир, 2016. – 311 с.
13. Ферапонтов Г. А. Понятийный аппарат социо-кросс-культурного гражданского воспитания / Г. А. Ферапонтов // Кросс-культурный поход в науке и образовании.: материалы ежегодного семинара. – Новосибирск: НГПУ, 2010. – Вып. 5. – С. 56–58.
14. Фоменко Т. М. Визначення поняття «соціокультурна компетентність» у сучасній парадигмі вищої освіти / Т. М. Фоменко // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи: зб. наук. праць; за заг. ред. проф. В. І. Євдокимова і проф. О. М. Микитюка. – Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2014. – Вип. 42. – С. 149–156.
15. Хугорской А. В. Компетентностный подход в обучении: науч.-метод. пособие / А. В. Хугорской. – М.: Изд-во «Эйдос»; Изд-во Ин-та образования человека, 2013. – 73 с.
16. Earley P.C. Cultural intelligence: Individual interactions across cultures / P. C. Earley, S. Ang. – Stanford, CA: Stanford Business Books. – 2003. – 400 p.
17. Hall E. T. The Silent Language. – Garden City, N.Y.: Doubleday. – 1959. – 240с. [Електронний ресурс], – Режим доступу: https://monoskop.org/images/5/57/Hall_Edward_T_The_Silent_Language.pdf
18. Knapp K. Interkulturelle Kommunikation / K. Knapp, A. Knapp-Pothoff // Zeitschrift für Fremdsprachenforschung. – 1990. – № 1. – S. 62–93.
19. Savignon S. J. Communicative Language Teaching: Linguistic Theory and Classroom Practice. / S. J. Savignon. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://videa.ca/wp-content/uploads/2015/08/Communicative-language-teaching2.pdf>

REFERENCES

1. Borovik M. G. Sistemno-kulturologicheskie osnovy izucheniya gumanitarnykh predmetov v shkole: Na primere literatury. Avtoref. dis. ... kand. ped. nauk [Systemic and cultural studies of the study of humanitarian subjects at school: On the example of literature: Dr. ped. sci. author. dis.]. SPb., 1997. 19 p.
2. Holovina N. I. Problemy formuvannya kulturnoi kompetentnosti osobystosti v konteksti reformuvannya vyshchoi shkoly. [Problems of personality cultural competence formation in the context of higher education reform]. Filosofski obrii, 2015. Vol. 33, pp. 147-156. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FiloFilo_2015_33_16
3. Lapshin O. G. Mezhdunarodnoie sotrudnichestvo v oblasti gumanitarnogo obrazovaniya: perspektiva kross-kulturnoi gramotnosti [International cooperation in the field of humanitarian education: the prospect of cross-cultural literacy]. Kross-kulturnyi dialog: komparativnye issledovaniya v pedagogike i psikhologii: sb. st. Vladimir, 1999. PP. 45–50.
4. Lukyanchuk S. F. Polikulturene vykhovannya uchniv v amerykanskiy seredniy shkoli. Dys. kand. ... ped. nauk [Multicultural upbringing of students in an American high school: Dr. ped. sci. dis.]. Zhytomyr, 2012. 200 p.
5. Matsumoto D. Psikhologia i kultura. [Psychology and Culture]. M.; SPb., 2003. Available at: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/Mats/index.php
6. Pankratova O. M. Kulturologicheskaia kompetentnost uchitelei i yeyo formirovanie v sisteme vzaimodeistvia IPK PRO i gimnazii № 65 [Cultural competence of teachers and its formation in the system of interaction IPK PRO and gymnasium №65]. Available at: <https://ulstu.ru/seminar/archive/29report.doc>.

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЯ МОЛОДІ

7. Peretiaha L. Ye. Dydaktychni umovy formuvannia polikulturnoi kompetentnosti molodshykh shkolyariv. Dys. ... kand. ped. nauk [Didactic Conditions for Forming Multicultural Competence of Younger Students. Dr. ped. sci. dis.]. Kharkiv, 2008. 247 p.
8. Sadokhin A. P. Mezhkulturnaya kompetentnost: ponyatie, struktura, puti formirovaniya [Intercultural competence: concept, structure, ways of formation]. Izvestiya Akademii pedagogicheskikh i sotsialnykh nauk. Vol. XI. M., 2007. PP. 86–98.
9. Solodka A. K. Kroskulturna vzayemodiya: teoria, metodolohia, praktyka: monohrafiya. [Cross-cultural interaction: theory, methodology, practice: monograph]. Mykolayiv: Ilion, 2014. 204 p.
10. Suleimanova P. V. Natsionalno-kulturne tsentry kak sredstvo formirovaniya sotsiokulturnoi kompetentnosti studentov. [National-cultural centers as a means of forming students sociocultural competence]. Available at: www.science-education.ru/113-11137
11. Tatokhov B. A. Polikulturnaia kompetentnost – faktor razvitiya tolerantnosti studentov [Multicultural competence – a factor in the development of student tolerance]. Vyshee obrazovanie segodnya, 2008, Vol. 3. PP. 24–26.
12. Fedortsova O. H. Formuvannya kulturolohichnoyi kompetentnosti maybutnikh inzheneriv enerhetykiv u protsesi vyvchennya humanitarnykh dystsyplin. Dys. ... kand. ped. nauk. [Formation of cultural competence of future energy engineers in the process of studying humanities: Dr. ped. sci. dis.] Zhytomyr, 2016. 311p.
13. Ferapontov G. A. Poniatiini apparat sotsio-kross-kulturnogo grazhdanskogo vospitania. [The conceptual apparatus of socio-cross-cultural civic education]. Kross-kulturnyi pokhod v nauke i obrazovanii: materialy ezhegodnogo seminaru. Vol. 5/ Novosibirsk: NGPU, 2010. PP. 56–58.
14. Fomenko T. M. Vyznachennia poniattia «sotsiokulturna kompetentnist» u suchasniy paradyhmi vyshchoi osvity. [Defining the concept of “sociocultural competence” in the modern paradigm of higher education]. Zasoby navchalnoi ta naukovo-doslidnoi roboty: zb. nauk. prats / za zah. red. prof. V. I. Yevdokymova i prof. O. M. Mykytiuka, Vol. 42. Kharkiv: KhNPU imeni H. S. Skovorody, 2014. PP. 149–156.
15. Khutorskoi A. V. Kompetentnostnyi podkhod v obuchenii: nauch.-metod. posib. [Competency-based approach in training: scientific method. allowance]. M.: Izd-vo «Eidos»; Izd-vo Inst-ta obrazovaniya cheloveka, 2013. 73 p.
16. Earley P. C. Cultural intelligence: Individual interactions across cultures. Stanford, CA: Stanford Business Books, 2003. 400 p.
17. Hall E. T. The Silent Language. Garden City, N. Y.: Doubleday. 1959. 240 p.
18. Knapp K., Knapp-Potthoff A. Interkulturelle Kommunikation [Intercultural communication]. Zeitschrift für Fremdsprachenforschung, 1990. Vol. 1. PP. 62–93.
19. Savignon S. J. Communicative Language Teaching: Linguistic Theory and Classroom Practice. Available at: <http://videa.ca/wp-content/uploads/2015/08/Communicative-language-teaching2.pdf>

Стаття надійшла в редакцію 26.11.2019 р.